

Inges per e-post till mmd.umea@dom.se

YTTRANDE ANGÅENDE TALGA AB ANSÖKAN OM TILLSTÅND ENLIGT MILJÖBALKEN TILL GRUVVERKSAMHET M.M VID NUNASVAARA SÖDRA, KIRUNA KOMMUN (M 1573-20) (VERKSAMHETSKOD 13.10, 13.40 OCH 90.290-I)

Gabna sameby inlämnar härmed följande yttrande (anstånd enligt aktbilaga 196, 198) i rubricerat mål. I den mån inget annat anges hänvisas lagföreskrifter i detta överklagande till miljöbalken (1998:808).

1. SAMEBYNS INSTÄLLNING OCH BOLAGETS ANSÖKAN

- 1.1. Gabna sameby anser att Bolagets ansökan ska avvisas. I det följande utvecklar samebyn skälen till detta.
- 1.2. Bolaget ansöker i detta mål om gruvverksamhet i Nunasvaara Södra. Parallellt med handläggningen av detta mål är det genom samråd, undersökningar, informationsutskick och ansökningar från bolaget, bland annat i rubricerad ansökan, klart att bolaget önskar öppna gruvverksamhet för ytterligare tre platser inom ett och samma område: Nunasvaara Norra samt Niska Södra och Norra.
- 1.3. Samebyn konstaterar att den ansökta verksamheten ligger i direkt anslutning till Natura 2000-klassade områden. Enligt Miljöbalken 7 kap. 28 b § och 29 § måste en MKB innehålla de uppgifter som behövs för en prövning där det bland annat måste visas om verksamheten eller åtgärden ensam eller tillsammans med andra planerade verksamheter eller åtgärder, inte kommer att skada den livsmiljö eller de livsmiljöer i området som avses att skyddas eller medför att den art eller de arter som avses att skyddas utsätts för en störning som på ett betydande sätt kan försvåra bevarandet i området.
- 1.4. Samebyn anser att det finns allvarliga brister i Bolagets ansökan beträffande de tekniska beskrivningarna. Bristerna härrör framför allt till att bolaget valt att dela

upp sitt grafitprojekt i olika delar i ansökningsprocessen. Det har fått till följd att det är oklart huruvida dimensioneringen av olika tekniska lösningar för att hantera gruvdriften och dess avfall är beräknad att motsvara behovet för hela Vittangi grafitprojekt eller om ytterligare sand- och klarningsmagasin. Samma brist återkommer flera delar av ansökan så som exempelvis påverkan på vattenhanteringsanläggningar, utsläpp till recipienter, transporter på vägarna och klimatpåverkan.

- 1.5. Vidare anför samebyn att störningar och utsläpp från transporter till och från en tillståndspliktig anläggning är en följdverksamhet. Denna verksamhet ska i vart fall ingå i lokaliseringsprövning av en ansökt verksamhet (jfr. NJA 2004 s. 421). Gruvtransporterna ska alltså beaktas som en av Bolaget bedrivna verksamhet. I Bolagets ansökan och yttranden finns visserligen resonemang kring transporterna längs Nunasvaaravägen och väg E 45. Samebyn anser dock att hela transportsträckan samt eventuella nödvändiga omlastningsstationer är en följdverksamhet och således bör ingå i ansökan för att den ska kunna bedömas.
- 1.6. Samebyn har vidare inte kunnat finna förslag på och analyser av alternativa transportvägar än den sökta. Med tanke på att transporterna är att betrakta som en följdverkssamhet och därmed som nämnts, i vart fall, ska ingå i lokaliseringsprövningen vore en rimlig att alternativa transportlösningar undersökts av bolaget och att dessa underlag fanns med i ansökan.
- 1.7. Vidare anser samebyn att ansökan och Bolagets yttranden visar tecken på bristande kunskap om renskötselns utövande vid gruvområdet specifikt och längs transportsträckan. Dessa brister leder bland annat fram till Bolagets ställningstagande att det inte krävs någon avvägning mellan riksintressen då Bolaget gör bedömningen att påverkan på renskötseln är ringa. Samebyn instämmer inte i Bolagets bedömning utan anser att en avvägning mellan riksintressena kommer att vara nödvändig att göra i det fall ansökan prövas. Resonemang kring detta följer längre ner i yttrandet.

2. VIDARE BRISTER I BOLAGETS ANSÖKAN

- 2.1. Förutom de omedelbara bristerna i Bolagets ansökan som anges under 1 och som i sig är nog för att ansökan bör avvisas vill samebyn lyfta fram följande brister i ansökan.
- 2.2. I den tekniska beskrivningen framgår inte vilken plan Bolagets har för när en brytning under jord aktualiseras. Det är en brist med tanke på att bolaget hävdar att efterfrågan på grafit är betydande varvid det kan antas att underjordsbrytning kommer att behövas inom en nära framtid för att tillmötesgå efterfrågan.
- 2.3. En följd av de brister som presenteras i 1.2.-2.3 är att det är uppenbart att om gruvdrift pågår i hela området, så förändras förutsättningarna för rennärningen och

den samiska kulturen ytterligare. En följd av det är att ansökan i de delar som rör påverkan på rennäringen och samisk kultur är bristande. Det i sin tur gör att de underlag som finns i ansökan inte heller är tillräckliga för att göra nödvändiga riksintresseavvägningar.

- 2.4. Gabna konstaterar att Bolaget har bemött (akt. 56, 81) samebyns bedömningar av den sökta verksamhetens påverkan på renskötelsen och samisk kultur liksom Länsstyrelsen i Norrbottens frågor om rör rennäringen som allmänt intresse. Även i dessa delar anser samebyn att det föreligger flera brister och i de fall det inte är brister så innehåller de tolkningar som Bolaget gjort och som samebyn anser vara felaktiga eller missvisande.
- 2.5. I syfte att kommentera dessa brister och/eller tydliggöra eller bemöta de felaktigheter som Bolaget framförenligt 2.5 utvecklar samebyn informationen om renskötelsens bedrivande nedan.
- 2.6. Samlat menar dock Gabna sameby därför att den rubricerade ansökan varken kan eller ska avgöras enskilt utan först kan prövas i ett sammanhang med de övriga delarna av bolagets planerade verksamhet vid Nunasvárri. Gabna sameby menar därför att Bolagets ansökan ska avvisas.

3. RENSKÖTSELNS BEDRIVANDE I GABNA SAMEBY

- 3.1. Gabna sameby har i en rennäringanalys utförligt redogjort för samebyns renskötsel. Samebyn åberopar bedömningarna rennäringanalysen i sin helhet, se **bilaga 1** till detta yttrande.
- 3.2. Utöver vad som framgår av bilagd rennäringanalys vill samebyn inledningsvis fästa domstolens uppmärksamhet på följande.
- 3.3. Det sker en omfattande exploatering av det samiska området, Sápmi. Gabna samebys marker är inget undantag, tvärt om. Exploatering påverkar inte sällan renskötelsen över hela samebyns geografiska område och över hela året. Att ingrepp i samebyarnas marker får denna dominoeffekt beror bland annat på följande.
- 3.4. Renskötelsen är en näring och kulturyttring som utövas av ett urfolk vars hela tillvaro beror på tillgången av naturligt bete och rent vatten. Bara så länge renarna kan ströva fritt över stora områden och tillgodogöra sig hälsosamt bete över tid kan renskötelsen och därmed den samiska kulturen fortleva.
- 3.5. Renarnas hälsa är särskilt anpassad för att förflytta sig mellan betesområdena vid olika tider på året och söker sig naturligt till platser de varit på tidigare och där de vet att det finns bra bete.

- 3.6. Denna anpassning till naturen och årstiderna tar sig bland annat uttryck i att renarnas energiförbrukning naturligt förändras över året. Till exempel begränsar renen självant sin rörelse under vintern och kan därför klara sig på mycket mindre mat än under andra delar av året. Renarnas låga energiförbrukning under denna tid av året innebär emellertid att plötslig yttre påverkan som kräver en större energiförbrukning riskerar renarnas hälsa och leder i värsta fall till att renarnas dör. Detta är exempelvis fallet om renen lagt all sin energi på att gräva fram mat genom snötäcket och sedan skräms från denna plats utan att hinna tillgodogöra sig energin. Bland annat av detta skäl är betesron av största vikt för en hälsosam renhjord.
- 3.7. Renskötarens uppgift är bland annat att planera renhjordens betesgång så att nyttjandet av betesresursen sker på mest gynnsamma sätt. Optimalt nyttjande av betesresursen innebär att varje betesområde över årscykeln nyttjas på ett sådant sätt att inget område lämnas obetat. Samtidigt ska områden där betesresursen behöver återhämtas lämnas orörda, ibland över flera år, för att kunna användas när betet återhämtat sig.
- 3.8. På detta sätt upprätthålls renarnas hälsa över året så att vajorna ges förutsättningar att föda friska kalvar och slaktrenarnas vikt upprätthålls. Genom det försäkras tillväxten i hjorden och i näringen. Renskötare ser alltså i sitt dagliga arbete till att det sker en resursförvaltning av markerna och långsiktigt hållbar renskötsel.
- 3.9. Att bedriva planerad renskötsel innebär emellertid *inte* att renskötare styr renarnas vandring eller flyttar dem i vidare mån än när detta behövs på grund av yttre påverkan eller när renarna behöver samlas och förflyttas över en längre sträcka till ett helt nytt område. En planerad renskötsel innebär att renarna ska kunna ströva fritt över stora ytor och ostört tillgodogöra sig bete.

4. PÅVERKAN AV EXPLOATERAD RENBETESMARK

- 4.1. Denna optimala renskötsel är känslig för yttre påverkan. Om det inte varit för intrången på samebyns marker och den störningseffekt dessa medför på renskötseln hade renarna på det stora hela på egen hand optimerat sin markanvändning med så lite påverkan som möjligt från renskötare. En ostörd renhjord tillgodogör sig föda allra bäst.
- 4.2. Exploatering av betesområden ställer alltså höga krav på renskötare och kräver en renskötsel som inte är kompatibel med renens naturliga livs- och betesmönster som annars framför allt styrs av väder och vind. Detta merarbete inklusive ett utökat planeringsbehov är en direkt följd av mänskliga ingrepp i renens betesområden.
- 4.3. Det är givet att ianspråktagen mark innebär en direkt betesförlust som kräver att renarna ofta måste förpassas till andra, ur renbetessynpunkt mindre lämpliga områden inom samebyn. Dessutom leder störningar till att renarna skräms till andra områden än de områden som renarna naturligt, och av nedärvd vana, söker sig till. Detta leder till att renarna förflyttar sig för snabbt förbi sådana områdena som de egentligen skulle ha betat på, ofta under en ansevärd tid av året. Detta leder i förlängningen till att nyttjandet av

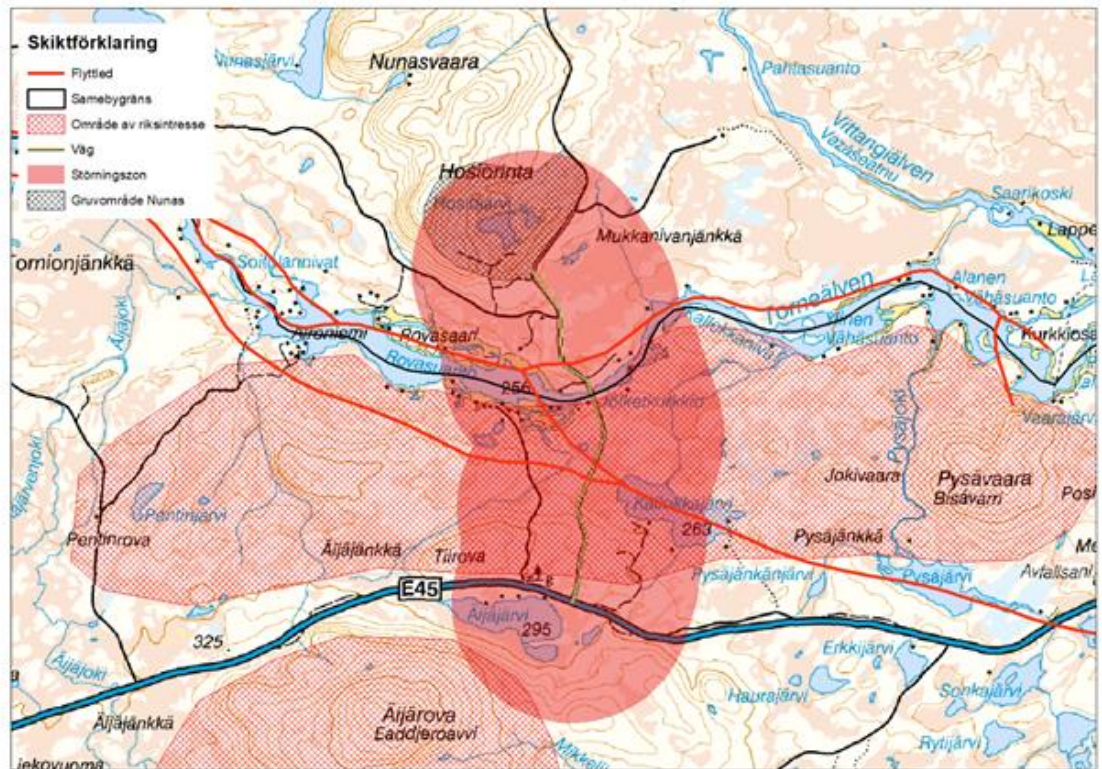
betesresursen blir för hårt på de områden som renarna egentligen skulle haft tillgång till först senare under året. Ingreppen leder alltså till följd effekter som sammantaget ger en omfattande betesförlust långt utanför det specifika ingreppet och dessutom till att förvaltningen av betesresursen rubbas både för pågående och kommande år.

- 4.4. En av de absolut viktigaste förutsättningar för att, trots dessa exploateringar av betesområdena upprätthålla en hållbar renskötsel är att renskötselns *funktionella samband* upprätthålls. Funktionella samband beskrivs av Sametinget med följande ord:

”De funktionella sambanden skapar grundläggande förutsättningar att bedriva renskötsel i en sammanhållen årscykel. Den fragmentering som landskapet genomgår gör det svårare att hitta och peka ut de värdefulla områden som kan garantera den samiska kulturens överlevnad. Några kriterier [i bedömningen av vilka områden som behöver bevaras för att garantera den samiska kulturen fortlevnad] är: grönbete, lavbete, mängd kalvningsland, ostördhet samt uppsamlingsområden i lämplig omfattning i de årstidland där behovet föreligger. Möjligheten att nyttja dessa områden och förflytta sig däremellan brukar benämnas funktionella samband vilka är grundläggande för renskötselns fortsatta bedrivande. Ett krav för skydd av funktionella samband kan vara att renskötseln inom ett område inte ska tillåtas bli störd av exploateringar i sådan omfattning att den sammanlagda effekten av exploateringarna leder till att den sammanhållna årscykeln hotas.”¹

- 4.5. För att kunna bedöma en planerad verksamhets påverkan på Gabna samebys renskötsel är det alltså av direkt avgörande betydelse att bedömningen kan göras utifrån samebyns förutsättningar att upprätthålla renarnas möjlighet att beta sig över flera betesområden enligt årstidscykeln. Detta ska vidare kunna göras i den takt som innebär en maximal resursförvaltning. Detta kan bara göra om en viss del av betesområden behålls orörda (för att kvarhållas till kommande årsbehov) samtidigt som de funktionella sambanden inom samebyn – alltså möjligheten att förflytta sig mellan dessa områden – upprätthålls.
- 4.6. På grund av de funktionella sambandens betydelse för hela renskötselns bedrivande är renskötseln som allra känsligast för barriärer i betesområdena. Barriärer är externa ingrepp i betesområdena som försvårar möjligheten för renarna att förflytta sig, och därmed tillgodogöra sig föda, över större områden.
- 4.7. I detta fall vill Bolaget starta gruvdrift i ett stort område i anslutning till samebyns renbetesområde samt bygga ut och använda en transportväg som skär av samebyn både från norr till söder och i öst-västlig riktning.

¹ Se följande länk: <https://www.regeringen.se/4adf65/contentassets/47585a8d988c4c0f937673f7767ee7c7/sametinget.pdf>.

Karta. Den planerade verksamheten med störningszoner.

- 4.8. Som framgår av kartan skär Nunasvaaravägen av ett betesområde som i sig är mycket trång, inklämt mellan väg E 45 och Torne älv. För samebyn är det här ett viktigt markområde, både för bete, flytt och fri strövning, eftersom det är ett markområde som har direkt förbindelse med samebyns marker västerut och längre österut. Den mark som Bolaget vill använda för transporter mellan gruvområdet och väg E45 utför således ett, för renskötseln nödvändigt funktionellt samband mellan samebyns marker väster och öster om Vittangi.
- 4.9. Av kartan framgår också att det planerade gruvområdet inklusive industriområde, upplag och dammar ligger på andra sidan Torne älv från Gabna samebys marker sett. Samebyn har erfarenhet från gruvdrift på sina marker sedan över hundra år. Renskötarnas beprövade erfarenhet är att gruvdrift leder till betydligt större negativa konsekvenser för renskötseln och den samiska kulturen än vad som i ett första läge synes uppenbart. Det handlar om negativ påverkan på renskötseln av buller, mänsklig närvaro, ljus, seismisk aktivitet, damning, påverkan på vattenkvalitet och vattenförekomst men också mer eller mindre negativ påverkan på människorna i samebyn och deras framtidstro, psykosociala hälsa, kultur och kultur. Detta är aspekter som samebyn utvecklat närmare i rennärlingsanalysen som biläggs yttrandet.

- 4.10. En vanligt förekommande uppfattning bland exploatörer, och som Bolaget också framfört i sitt yttrande (aktbilaga 56), är att när en ansökan avser en verksamhet som planeras i ett redan exploaterat betesområde kommer verksamheten innebära en mindre påverkan på renskötseln. Förmodligen är uppfattningen ett uttryck för principen som följer av 2 kap. 2 §; att det vid tillståndsprövningen bör övervägas om verksamheten kan förläggas till ett sådant område som redan är påverkat av exploatering (se prop. 1997/98:45 del II, s. 30).
- 4.11. Detta är emellertid enligt samebyn en uppfattning som leder till en direkt missuppfattning av hur påverkan på renskötseln bör bedömas. I det här fallet är det till exempel inte möjligt att utgå ifrån att skillnaden mellan den ursprungliga trafikbeläggningen på Nunasvaaravägen, väg E45 och längs malmbanan och den ökade trafikbeläggningen till följd av bolagets transporter inte utgör en skada på renskötseln eftersom det redan fanns en skada. I motsats är det av direkt avgörande betydelse att det görs en särskilt noggrann prövning av påverkan på renskötseln när en redan etablerad påverkan skulle öka i det fall Bolaget fick tillstånd till gruvverksamhet. Ytterligare en belastning på en redan befintlig barriär i renskötselområdet skulle, som i detta fall, innebära en allvarlig påverkan på renskötseln utövande.
- 4.12. Nedan redogör samebyn för gruvans och gruvtransporternas påverkan på samebyns renskötsel mer i detalj.

4.13. Hinder i den fria strövningen leder till direkt och indirekt betesbortfall

- 4.13.1. Den tilltänkta transportsträckan längs Nunasvárivägen, väg E45 och vidare längs Malmbanan är mark som renen använt sedan betydligt längre tid än vad dessa transportvägar funnits. Vandrings- och betesmönster överförs inte bara från äldre till yngre renar utan är nedärvda vanemönster som präglar renens hela beteende mer eller mindre instinktivt. För Gabnas renar är vägarna och Malmbanan alltså närmast att betrakta som nya intrång i deras nedärvda och ofta starkt vanestyrd användning av markerna.
- 4.13.2. Renarna rörelsemönster gör att de passerar transportsträckan både av vana och för att det krävs för till exempel finna bete. Detta kan ske med aktiv stöd från renskötarna genom att de flyttade renar över vägen eller genom fri strövning från ena sidan vägen över till den andra sidan beroende på var renarna kunde finna bete och betesro. Renarna vill alltså trots vägen förflytta sig mellan samebyns betesområden på vardera sida av vägen och nyttja markerna i princip intill väggkanten. Visserligen vill renskötarna gärna hålla ett säkerhetsavstånd till vägen och järnvägen eftersom det fanns risk för påkörning men renens nedärvda vana att vandra invanda vägar, liksom viljan att finna föda, är stark.
- 4.13.3. Längs transportsträcka finns flera platser med särskilt goda betesområden i förhållandevis nära anslutning till vägen vilket bland annat framgår av samebyns karta över riksintresse för rennäring (bilaga 1).

- 4.13.4. Rastbeten är förutsättning för att kunna flytta med renarna längre sträckor eftersom det är där renen finner föda för att kunna fortsätta vandringen. Förlust av rastbeten eller störda rastbeten påverkar samebyns flexibilitet negativt då tillgång till rastbeten gör att renskötarna kan anpassa hastigheten för flytten utifrån väderförhållanden, snösituation och renens kondition.
- 4.13.5. Hela samebyns renhjord använder områden som berörs av Bolagets transporter längs väg- och järnväg. I området utan tillgång till alternativa betesområden ökar risken för sammanblandningar med grannsamebyarnas renhjordar, ökat markslitage och minskat betesutrymme. Det är fallet i de delar av samebyns område där markerna är särskilt negativt påverkade av intrång eller där samebyns markområde är smalt. Detta förekommer vid flera delsträckor av Bolagets transportväg men särskilt tydligt är det i området längs Torne älv.
- 4.13.6. För renskötarna innebär gruvtransporter en påtaglig stress och oro oavsett om markerna runt transportsträckan används eller inte just när transporterna utförs. Vetskapen om att dessa marker inte kan nyttjas som avsett och därmed att nödvändiga betesområden går förlorade för samebyns renhjord skapar stress och en oro för samebyns markresursförvaltning och framtid.
- 4.13.7. Vidare finns en ständig oro för att renarna skräms, blir överkörda, vandrar långt norrut till andra byar eller att de sprider sig över stora områden. Oavsett om markerna nyttjas leder transporterna således till psykisk och psykosocial ohälsa inte minst bland de yngre av samebyarnas medlemmar.
- 4.13.8. Beprövad erfarenhet från tidigare gruvetableringar på samebyns marker visar att gruvverksamhet innebär en påtagligt ökad stress hos renskötarna framför allt när renarna tvingas röra sig nära gruvområdet och tillhörande transportvägar. Risken bedöms vidare ofta vara för stor och merarbetet samt merkostnaderna för höga för att kunna säkerställa att renarna inte går upp på vägen där gruvtransporter sker. Effekten är att bra betesområden nära transportvägen inte längre bedöms kunna användas på samma sätt som tidigare.
- 4.13.9. Gruvverksamhet bidrar vidare till buller, ljus, seismisk aktivitet och damning som påverkar omgivningen negativt. Detta leder till en störningszon kring verksamheten. Alltså ett område runt gruvverksamheten som majoriteten av renarna undviker att vistas på. Även störningszonen är alltså ett direkt betesbortfall.
- 4.13.10. Bolaget invänder i sitt yttrande (aktbilaga 56) mot den störningszon som Gabna sameby anser är aktuell i fråga om gruvområdet. Samebyn vill återigen fästa domstolens uppmärksamhet på att renskötarna i samebyn har en mycket lång erfarenhet av gruvdrift på sina marker. Denna beprövade erfarenhet gör gällande att påverkan på renskötseln sker inom ett stort område utanför det direkta gruvområdet och det oavsett hur mycket material som hämtas ur gruvan. Det är inte mängden material som lämnar gruvan som är avgörande och inte heller när på året gruvbrytningen sker. I stället är det gruvområdet i sig, den

negativa påverkan som gruvbrytningen har på omgivande markområde genom försmutsning samt infrastruktur med påföljande ökad mänsklig aktivitet som avgör störningszonens storlek. Samebyn instämmer därför inte i bolagets bedömningar utan vidhåller den störningszon som tidigare angetts i rennärlingsanalysen (bilaga 1).

- 4.13.11. Transporterna till och från gruvan försvårar vidare för samebyn att förflytta renarna mellan betesområdena som är belägna på vardera sida av transportvägen. Som framgår av rennärlingsanalysen (bilaga 1) är det relativt smala betesområden på ena sidan av vägen. Dessa områden kan inte hålla en större renhjord under en längre period. Dessa områden ska istället nyttjas för att hjorden naturligt ska kunna spridas och strövande beta över ett större område. Sammanhängande betesområden är direkt avgörande för att samebyn ska kunna optimera nyttjandet av sina resurser så att betet ska räcka över hela året.
- 4.13.12. Om renarna trots Bolagets transporter, rent hypotetiskt, skulle förmås att beta på vardera sida av vägen kräver det dygnet runt bevakning av renhjorden, vilket innebär merarbete och merkostnader för renskötarna. Ett arbete som dessutom innebära risker för renskötarna som då tvingas arbeta längs vägen. När renarna är i området nära vägbanan måste flocken bevakas för att den inte ska närma sig vägen med risk att bli överkörda. Bevakningen är alltså ytterligare ett merarbete och en merkostnad som inte är socialt eller ekonomiskt hållbart eftersom dessa platser inte är möjliga att hålla hjorden på under en längre tid. Efter en kort period behöver alltså ytterligare en flytt göras för att renarna ska ta sig tillbaka till andra sidan vägen.

5. ANDRA EFFEKTER AV GRUVDRIFT

5.1. Stängsling

- 5.1.1. För renskötseln innebär stängslen runt till exempel ett gruvområde eller längs med en väg generellt flertalet olägenheter. Huvudsakligen förvärrar stängslen transporternas redan uppenbara och påtagliga barriäreffekt mellan samebyns betesområden. För renarna utgör stängslet vidare en form av vägvisare i landskapet. När renarna kommer fram till stängslet väljer de att följa stängslet och vandrar sedan långa sträckor längs stängslet. När stängslen upphör riskerar renarna att ta sig ut på vägen och följer sedan vägsträckan utan att ta sig tillbaka på rätt sida stängslet. Inte sällan klipps stängslen upp för att möjliggöra passage över vägen för tex skoter eller trycks bitvis ner av snön vilket, medför renen en oförutsedd passage upp på vägbanan. På detta sätt utgör stängsel längs vägarna i renbetesområde en direkt dödsfälla. Att renarna rör sig efter stängslet på detta sätt innebär även en minskad betesro då renarna lockas att följa stängslet sträckning istället för att naturligt stanna upp på de betesområden som passeras.
- 5.1.2. Renarnas förflyttning längs stängslet leder också till merarbete och merkostnader för renskötarna. Detta då renarna i högre grad kräver bevakning och därmed leder till ett större behov av arbetskraft för att sköta bevakningen. Merarbetet orsakas också av att flockar av renar som följt stängslet istället för att stanna vid ett bra betesområde måste sökas upp, vändas tillbaka och åter flyttas till betesområdet där resten av hjorden hålls.

Stängslet måste ständigt sökas av för att upptäcka svaga punkter, nya uppklippta öppningar och områden där stängslet tryckts ned av vegetation eller snö. Vidare måste tillfälliga uppsamlingshagar byggas som möjliggör där hjorden succesivt kan samlas inför en flytt över vägen. En sådan hage tar normalt några dagar att bygga för 2-3 personer och måste efter användning sedan rivas och transporteras bort. I uppsamlingshagen kan djuren i bland behöva utfodras i väntan på att alla renar samlats in eller att bemyndigad myndighet har tid att stanna trafiken för att möjliggöra en laglig och säker överflyttning av hjorden. Inte sällan har inte alla djur lyckats samlas vid första tillfället varvid proceduren behöver göras om igen med samma merkostnader och merarbete som följd. Denna typ av förflyttning behöver göras av varje vintergrupp inom samebyn åtskilliga gånger över den av Bolaget använda transportsträckan.

- 5.1.3. Renskötarens erfarenhet är vidare att få stängsel i renbetesområdet underhålls i tillräckligt stor utsträckning. Ett stängsel som inte underhålls utgör en direkt dödsfälla för renarna då de inte sällan tar sig upp på vägbanan eller järnvägen via hål i stängselingen och därefter blir fast och till slut överkörda. Risken är också stor för att renarna om de inte tar sig igenom stängslet istället fastnar och skadar sig på revorna i stängslet.
- 5.1.4. Enbart en stängseling av transportsträckan utgör alltså inte under några förhållanden en skyddsåtgärd för renskötseln. Tvärt om innebär stängseling att samebyns betesområden skärs av och förhindrar renens invanda vandringsmönster. Stängsel gör att betesmarkerna fragmenteras ännu mer och att de funktionella sambanden mellan olika betesområden upphör. Konsekvensen är att markerna inte kan användas som avsett och att vissa betesområden inte längre kan användas alls. Stängselingen gör också att de betesområden som ändå finns kvar inte används lika effektivt som tidigare därför att stängslet fungerar som vägvisare och renarna därför förflyttar sig förbi områden som ännu inte är färdigbetade., jfr. beskrivningen under punkten 4.1-4.3 ovan. Samebyns inställning är dock att stängsel strategiskt placerade samt kombinerade med kompensande åtgärder i tillräckligt stor omfattning i vissa fall kan vara en fördelaktig åtgärd för att förhindra påkörningar men att huvudprincipen alltid är att fri strövning ska vara möjlig.

5.2. Merarbete

- 5.2.1. Av direkt uppenbara skäl påverkar gruvverksamheten, inte minst gruvtransporterna, storleken på samebyns renhjord och i förlängningen indirekt samebyns ekonomi. Därtill leder alltid renpåkörningar till merarbete för renskötare. Dels i form av kontakt med lastbilschauffören och inblandade bolag, dels med polis och ibland andra inblandade samt genom arbete med att hantera de dödade renarna och identifiering via avskurna renöron.

5.3. Samebyns förlust av rastbete och stödutfodring

- 5.3.1. Genom renens strövning över landskapet vandrar de från från året-runt-bete till vinterbete och vice versa. Dessa vandringar benämns i vardagligt tal för "flytt" men är snarare att jämföras med att renarna strövar genom landskapet medan de tillgodogör sig energi från betet. Målet för denna strövning är att under vinterbetesperioden kunna nyttja

betesområdet längre österut i samebyn. I den andra riktningen är målet ta sig till fjällen, bland annat för att kalva och äta i de grönskande fjälldalgångarna.

- 5.3.2. Längs med vägen mellan årstidslanden behöver renarna ha tillgång till betesområden där renarna kan stanna upp under en tid och tillgodogöra sig bete. Dessa områden är en förutsättning för renarna ska ha kraft och energi att kunna fortsätta vandringen.
- 5.3.3. Gabna sameby har riksintresseklassade kärnområden och rastbeten längs den aktuella vägsträckan och i anslutning till Bolagets ansökta verksamhet. Bolagets planerade transporter skulle försämra åtkomsten till dessa områden och samebyn bedömer att det finns en uppenbar risk att de inte kommer att kunna användas alls, eller i betydligt mindre omfattning än vanligt, om Bolagets gruvdrift får påbörjas. De områdena som då fortfarande kan användas på andra delar av samebyns marker måste därefter hålla en större del av renhjorden. Det leder i sin tur till sammanblandning med andra samebyar, sammanblandning mellan samebyns olika renhjordar samt ett ökat betetryck som innebär att man inte kan stanna lika länge på platsen.
- 5.3.4. I den mån områdena fortfarande kan användas är alltså förutsättningarna för att renarna ska kunna tillgodogöra sig betet kraftigt försämrade.
- 5.3.5. När kärnområden för renskötseln och rastbeten påverkas negativt tvingas renskötarna stödutfodra renarna. Stödutfodringen kan också fungera som en strategi för att hålla renarna kvar i ett område och förhindra dem att närma sig vägen. De negativa konsekvenserna av stödutfodring är dock så stora att detta i möjligaste mån undviks.
- 5.3.6. Renens metabolism är byggd för att tillgodogöra sig naturbete, inte processat foder. Det är därför mer hälsosamt för renen att beta direkt i naturen. Av detta skäl finns en överhängande risk att renar bli sjuka och i vissa fall dör av det foder som finns tillgängligt på marknaden. Stödutfodring innebär också en omfattande belastning på samebyns medlemmar både ekonomiskt och till följd av det ökade arbetskraftsbehovet stödutfodringen för med sig. Utfodring är ett mycket tungt arbete som kräver arbetsinstans både för samling, bevakning, utfodring och flytt av renarna. Denna ökade arbetsbelastning ökar också renskötarnas redan befintliga stress och påverkar därför renskötarnas arbetsmiljö och hälsa negativt.
- 5.3.7. Förenklat finns det två olika sätt att stödutfodring, i hägn eller i det fria. Förutfodringen som sker i hägn måste stora beteshagar byggas. Samebyn bedriver i huvudsak en naturbetesbaserad renskötsel året om och har bara stödutfodrat enstaka renar som varit sjuka eller som av annan orsak ansetts vara i behov av omvårdnad. Vid utfodring av större hjordar behöver hagar regelbundet skiftas för att säkerställa att renen har tillgång till ren snö att äta och för att minska risken för smittspridning. Dessa byggnationer innebär betydande kostnader och arbetsinsatser för samebyns medlemmar. För att kunna hantera ensilage och pellets är utrustning dessutom tvunget att köpas in.

- 5.3.8. Utfodringen i hägn innebär som nämnts ett omfattande och tungt arbete. Varje dag ska hundratals kilo pellets och tungt ensilage lastas för hand på källkar som sedan körs ut till renarna i hägnet. Väl i hägnet hålls pelletsen i kärl och höet placeras för att minimera risken för att det trampas ner i marken och blir dåligt. Två gånger varje dag genomförs denna procedur. När snötillgången i hagen bedöms försämrat är det sedan dags att samla, driva och flytta renarna till nästa uppbyggda hage. Varje sådant moment kräver en större arbetsinsats och omfattar ofta 3-8 personer. Byte av hage kan behöva ske 5-8 gånger på en vinter.
- 5.3.9. Utfodring i det fria innebär att renarna befinner sig utanför hägn och därmed kan gå fritt som de önskar. I praktiken innebär det ändå att de håller sig relativt samlade i ett område när de vet att det regelbundet kommer föda till platsen. Arbetet med utfodringen är i princip likadant som i hägn men medför ofta längre körsträckor för renskötarna som måste sköta lastningen av fodret i anslutning till väg.
- 5.3.10. Oavsett hur renarna väljs att utfodras innebär utfodringen att ett visst antal renar dör eftersom deras metabolism inte klarar av att hantera processad föda. För renägaren innebär det en ekonomisk förlust men i det fall där mer omfattande död sker, ibland kan det handla om 10-30 renar inom några dagar, kan det även vara mental påfrestande både för renskötaren men också för dennas familj och barn som ofta är engagerade i arbetet.
- 5.3.11. Stödutfodring i det fria leder vidare till att markslitage ökar och att växtligheten förändras. Bland annat på grund av att det hö och foder som renarna matas med leder till att gräs tar över och försämrar tillväxten av lav. Erfarenheter från andra samebyar visar också att stödutfodring leder till att sjukdomar lättare sprids mellan renarna. Vissa sjukdomar är så allvarliga och smittsamma att renar måste avlivas. Senast under vinter år 2019/2020 har utbrott av allvarliga sjukdomar bland renar skett på flera platser i Sverige.

5.4. Konsekvenser på renskötseln till följd av damm från gruvverksamheten

- 5.4.1. Gabna sameby är en av de samebyar i Sápmi som i århundranden levt sida vid sida med gruvnäringen. Det här innebär att renskötarna i denna del av Sápmi har en särskild kunskap om hur renskötseln påverkas av gruvor med tillhörande verksamheter.
- 5.4.2. Trots att transporterna längs transportsträckan föreslås köras med täckta ekipage visar erfarenheten från andra gruvtransporter att de orsakar en inte sällan omfattande damning längs vägsträckan. När det lägger sig ett damtäckte över snön påverkas renarnas möjlighet att lukta sig fram till betet under snön. Detta innebär att renen som annars utan problem vet var det finns lav och annat bete under snötäcket inte längre kan hitta betet.
- 5.4.3. Som samebyn beskrivit ovan är renen optimalt anpassad för klimatet och årstiderna. Ytterligare ett sätt detta visar sig på är att renen tillfredsställer sitt vätskebehov genom att äta snö. Renens möjlighet att tillgodogöra sig vätskan från snön försämras emellertid kraftigt när renen inte längre kan äta den snö som täckts av damm. Detsamma gäller om vattendrag är kontaminerade med gruvdamm. Renskötarnas beprövade erfarenhet är att

renen även i sådana områden har en försämrad möjlighet att få i sig vätska eftersom de väljer bort vattendrag som är försmutsade eller luktar av damm orsakad av gruvan och dess kringverksamhet.

- 5.4.4. Renskötarens erfarenhet är vidare att damm från gruvbrytning och den ökade vägdamningen från transporterna påverkar laven negativt då laven är en mycket känslig växt. Forskning om vad som påverkar lavens tillväxt pekar också på följande: "Finally there is an urgent need for further investigation of the effects of the particulates emanating from mine activities on ground and epiphytic lichens. There is a significant body of scientific literature regarding the sensitivity of lichens to heavy metals and pollutants (such as iron and sulphur dioxides), especially of the photosynthetic component of lichen. This could extend the impact of the mine to a much wider area" (Roturier & Roué, 2009).
- 5.4.5. Den damning som Bolagets gruvbrytning samt transporterna skulle orsaka längst vägsträckan, vilken också sprider sig längre in på samebyns marker, bedöms kunna få en klart negativ påverkan på renskötseln. Samebyns beprövade erfarenhet är vidare att transporterna dammar även då de är täckta. Mest damning sker dock under den tid då marken och luften är torr då dammet kan sprida sig ännu längre än så. Det är dessutom en tidsperiod som skulle sammanfalla med den tid på året då Bolaget har angett att gruvbrytningen i Nunasvaara Södra ska ske. Så även om samebyn framförallt använder marken längs med vägsträckan under den snötäckta vinterperioden så finns inga bevis för att dammet som uppkommit under brytningstiden kommer att ha försvunnit. I stället är det sannolikt att dammet kommer att finnas kvar under snöbekladda markytan och alltså ha samma negativa effekt för renskötseln som beskrivits ovan (avsnitt 4.4.1-4.4.4).

5.5. Konsekvenser på renarnas hälsa

- 5.5.1. Som beskrivits ovan krävs att renen har betesro för att kunna tillgodogöra sig energi på ett hälsosamt sätt. Människlig aktivitet, buller, ljus och trafiken till och från gruvområdet utsätter renarna för en störning som sprider sig på ett sådant avstånd att även områden på längre håll från vägen bidrar till stress för renarna. Det här bedömer samebyn kommer att bli särskilt tydligt i anslutning till Nunasvaaravägen som i dagsläget används av ett mycket begränsat antal fordon per dygn samt på samebyns mark längs med Torne älv.
- 5.5.2. Denna stress leder till att renarnas energiförbrukning ökar till följd av den ökade rörelsen, samtidigt som energiintaget minskar. Sammantaget leder detta till en negativ påverkan på renarnas hälsa. Framför allt leder denna till en minskad vikt på renarna. Detta innebär att förutsättningarna för vajorna att föda friska kalvar minskar. De lägre vikterna leder också till lägre slaktvikter vilket innebär direkta intäktsförluster för samebyn.
- 5.5.3. Även denna påverkan sker alltså på ett sådant sätt att dominoeffekten över renskötselåret är påtaglig. Gabna sameby har till följd av exploateringarna av samebyns marker de senaste 30–40 åren sett en minskning av framför allt tjurarnas vikt. Detta leder till en påtagligt förändrad struktur i renhjorden vilket i sin tur påverkas både vajor och kalvar. Under vinterhalvåret består renhjorden av

de så kallade livdjuren, det vill säga de vajor, kalvar och handjur som de enskilda renägarna har kvar efter slaktuttaget och bestämt sig för att spara och använda till fortsatt avel nästkommande år. En vinterrenhjord består i genomsnitt av 66 procent hondjur/vajor som under den här perioden dessutom bär en kalv i magen, vilka föds i maj månad. Renhjorden är under vinterperioden uppdelad i familjegrupper som sköter och vaktar sina renar enskilt under hela vintern.

- 5.5.4. Gruvans negativa påverkan på renarna och Bolagets förmodade påkörningar av kan därför drabba enskilda familjer och enskilda renägare väldigt hårt. En förutsättning för att de enskilda renägarna ska kunna fortsätta bedriva renskötsel är att de har tillräckligt med vajor som kan reproducera sig och en balans mellan hur många handjur kan slaktas respektive sparas. Om en enskild renägare får en mängd renar påkörda förstörs denna möjlighet för renägaren. När förlusten av vajor är stor, klarar inte resterande vajor att producera tillräckligt många honkalvar för att ersätta de vajor som dör och det går inte att kompensera för förlusten genom att spara fler kalvar. Slaktuttaget måste minskas och lönsamheten försämras kraftigt. Det går då inte längre att upprätthålla renhjorden utan renhjorden kommer att kollapsa, vilket innebär att flera renskötare kan tvingas sluta med sin renskötsel (Åhman 2013).

6. KUMULATIVA EFFEKTER PÅ SAMEBYNS RENSKÖTSEL

- 6.1.1. Gabna samebys marker omfattar totalt 3 783 km². Av denna areal har 2 323 km² bedömts som störda av samebyn till följd av ingrepp i markerna. Cirka 63 procent av samebys betesområden är alltså påverkade av etablerade verksamheter och konkurrerande markanvändning. Samtliga ingrepp påverkar renskötseln både var för sig och tillsammans.
- 6.1.2. Ingreppen innebär alltid ett direkt markbortfall inklusive störningszoner. Utöver detta leder intrången framför allt till att förutsättningarna att bedriva en renskötsel som optimerar resursförvaltningen på ett för renen hälsosamt sätt omöjliggörs. Betesområdena är inte längre tillgängliga för renarna att uppehålla sig på över en längre tid vilket ökar trycket på samtliga områden. Den resurs som är direkt avgörande för renarnas, och alltså renskötselns, överlevnad är påtagligt sinande och på många håll helt borta.
- 6.1.3. I den mån områden med betesresurser fortfarande är tillgängliga är renskötselns bedrivande, som redogjorts för ovan, beroende av att renarna kan ta sig mellan områdena (upprätthållande av de funktionella sambanden). Samebys funktionella samband är påverkade på ett sådant sätt att de på flera håll helt förlorats.
- 6.1.4. Utöver dessa direkta bortfall av både betesområden och funktionella samband är renarna stressade till följd av störningar, såsom buller och mänsklig aktivitet, och kan inte längre tillgodogöra sig bete på ett optimalt sätt. Detta leder till förluster i hjordens tillväxt som ger direkta intäktsförluster för samebyn.

- 6.1.5. Gabna sameby behöver även hantera ett påtagligt rovdjurstryck. När rovdjur närmar sig hjorden trängs renarna ihop på de betesområden som fortfarande finns kvar. Som beskrivits ovan innebär fler renar på ett mindre område en större risk för sjukdomsspridning. När renarna samlas på en mindre yta utgör de dessutom ett lättare byte för flera rovdjur. Att renarna till följd av transporter inte kan vara på båda sidorna av vägen krymper utrymmet för hjorden ytterligare.
- 6.1.6. Utöver ingreppen i betesområdena lever samebyn med ständiga konsekvenser av pågående klimatförändringar. Ovan har samebyn redogjort för att intrången i samebyn leder till att ett ökat planeringsarbete åvilar rensköterna. Den planerade betesgången för att optimera nyttjande av betet i samebyn försvåras påtagligt av att klimatförändringarna gör väderförhållandena mycket osäkra. När markresurserna inte längre står till samebyns förfogande i den utsträckning som behövs för att renarna alltid ska ha tillgång till bete minskar möjligheten för rensköterna att bedriva en flexibel renskötsel. Detta utgör en påtaglig fara för att renskötseln i förlängningen riskerar att utplånas. Det är inte ekonomiskt hållbart och inte heller etiskt och djurskyddsmässigt försvarbart att bedriva en rennäring där renarna inte har tillgång till naturligt bete och inte kan röra sig i landskapet. Det får i sammanhanget framhållas att det är just denna rennäring som är skyddad i både internationella konventioner, svensk grundlag och i miljöbalken.

7. LEDER TILL KRAV PÅ AVVÄGNING MELLAN UTPEKADE RIKSINTRESSEN

- 7.1.1. Vid denna sammantagna redogörelse för ingreppen i Gabna samebys renskötsel får samebyn återigen fästa Mark- och miljödomstolens uppmärksamhet på vad samebyn beskrivit i fråga om påverkan på de riksintresseutpekade områdena för rennäringen som berörs av ansökan. Det är alltså frågan om en väsentligt ökad störning på dessa områden i anslutning till Bolagets sökta verksamhet och de tillhörande transporter. Det föreligger således enligt samebyns synsätt ett uppenbart krav på att utföra avvägningar mellan de olika riksintressena i området i det fall ansökan inte avvisas av domstolen.

Giron den 10 september 2022

Hans Olof Landström
Ordförande Gabna sameby